

جهانا همانا فسوسی و بازی
که بر کس نیایی و با کس نسازی
در سوگ استاد تفضلی

پیش‌نهادی دربارهٔ قرائت دو واژهٔ فارسی میانه،

در دینکرد هفتم

محمد حسن دوست

۱. ۱۳۳۳ ۱۳۴۳

دینکرد، یکی از کتاب‌هایی است که به زبان فارسی میانه، نوشته شده و در بردارندهٔ مطالب گوناگون دینی است. تاریخ تدوین نهایی آن در قرن‌های نخستین هجرت، و به احتمال زیاد قرن سوم هجری است. دینکرد در اصل نه کتاب را شامل می‌شده است. غیر از کتاب اول و دوم و بخشی از کتاب سوم که از میان رفته‌اند، بقیهٔ قسمت‌های آن، اکنون در دست است. هر یک از کتب دینکرد، دربارهٔ موضوعی خاص تألیف شده است. کتاب هفتم آن، عموماً راجع به سرگذشت زندگانی زردشت است.^۱ فصل سوم از کتاب هفتم دینکرد، دربارهٔ معجزه‌هایی است که پس از زایش زردشت تا ابلاغ رسالتش از سوی اهورامزدا، رخ داد. یکی از این معجزه‌ها، رهایی زردشت از آتش بود. داستان این معجزه، در بند ۹ و بخش نخست بند ۱۰ آمده است.^۲ پس از این معجزه، معجزه‌های دیگری نیز روی داد و آنها عبارت بودند از: رهایی زردشت از لگدمال شدن زیر پای

(۱) آموزگار، ژاله و تفضلی، احمد، زبان پهلوی، ادبیات و دستور آن، تهران، ۱۳۷۳ ش، ص ۱۸-۱۹.

(۲) Madan, D.M. (ed). *Dinkart (Dēnkard)*, Bombay, 1911. P. 615.

شدن، زیر پای گاوآن بود. بهرام پژوه از بیت ۲۳۸ تا بیت ۲۵۸، که منطبق با بندهای ۱۱ و ۱۲ فصل سوم از کتاب هفتم دینکرد است، این معجزه را به شعر درآورده است. او شتافتن مادر زردشت را برای نجات وی در ابیات ۲۵۵ و ۲۵۶ چنین بیان کرده است:

... خروشان شده مادر مهربان همی جُست فرزند خود را نشان
چو آگه شد از کار گاوآن و راه بیامد دوان تا بدان جایگاه...

۳. پنجمین معجزه‌ای که پس از زایش زردشت به وقوع پیوست رستن او از لگدمال شدن زیر پای اسبان بود. بهرام پژوه از بیت ۲۶۱ تا بیت ۲۷۷، که منطبق با بندهای ۱۳ و ۱۴ فصل سوم از کتاب هفتم دینکرد است، این معجزه را به شعر درآورده است. او شتافتن مادر زردشت را برای نجات وی در ابیات ۲۷۴ و ۲۷۵ چنین بیان کرده است:

... دگر باره چون مادر آگاه شد به گیتی چو دیوانه گمراه شد
بیامد به نزدیک فرزند خویش دلش گشته از رنج و تیمار ریش ...

۴. ششمین معجزه‌ای که پس از زایش زردشت به وقوع پیوست، رستن او از آسیب گرگ‌ها بود. بهرام پژوه از بیت ۲۸۲ تا بیت ۲۹۹، که منطبق با بندهای ۱۵ و ۱۶ فصل سوم از کتاب هفتم دینکرد است، این معجزه را به شعر درآورده است. او شتافتن مادر زردشت را برای نجات وی در ابیات ۳۱۳ و ۳۱۴ چنین بیان کرده است:

... شده مادر از درد فرزند زار دوان گشت بر دشت و بزرگ‌هزار
خروشان و جوشان به هر جایگاه همی جُست نزدیک فرزند راه ...

اگر فرض را بر آن نهیم که شرح این چهار معجزه، در متن فارسی میانه‌ای که احتمالاً بهرام پژوه در سرودن زراتشت نامه خود از آن سود جسته، با بندهای مذکور (از بند ۹ تا بند ۱۶) در فصل سوم از کتاب هفتم دینکرد یک سان باشد - فرضی که چندان هم دور از ذهن نیست - می‌توانیم نتیجه بگیریم که در ابیات یاد شده، واژه‌ای که می‌توانست ترجمه لغت فارسی میانه 𐭮𐭲𐭩𐭳𐭯𐭭 (hangōmand^+ مصمم) یا 𐭮𐭲𐭩𐭳𐭯𐭭 (ušōmand^+ هوشمندانه) باشد، آورده نشده است.

با توجه به این مطلب و نیز سیاق کلام - به آتش افکندن زردشت خردسال و موارد نظیر آن و شتافتن مادر به سوی او برای نجاتش و، با در نظر گرفتن حالات روحی هر مادری در چنین موقعیتی - نگارنده پیش‌نهاد می‌کند واژه 𐭮𐭲𐭩𐭳𐭯𐭭 به 𐭮𐭲𐭩𐭳𐭯𐭭 /

۲. دینکرد ۱۳۳

این واژه در کتاب هفتم دینکرد، فصل چهارم، بند ۸۳ آمده است. بند ۸۳ عیناً در اینجا نقل می شود:

س ۱۹۱ کو ر ل م ر ا س ل و س س س س ر و ۱۶

ا س ل س س س و ۱۲ ر س ۱۱ کو و ل م س س س س س ر

ر س ر ۱۳ ر س س س س س س س س س س س س س س

س س س س س س س س س ر س دینکرد ۱۳۳ س ۱۱۱

۱۱۳ ل و س س ر ر س ل و س س س س ر س ۱۱۲

ا ر س س س س س س س س س ل س ۱۲ س ۱۳ ر

و س ل م ر س و س ل و س ۱۳

آوانویسی

ēk ān 1 abāg wābarihistan 1 andar Wištāsp dēn pad-iz ān rasišn 1 gōwišn 1 amahraspandān pas-iz padisāy handēšišn 1-š az ⁺sar-xwadāyān pad xōn rēzišn 1 az ⁺Arjāsp 1 xiyōn ud passirišn 1-š tar ham ⁺wihān az dēn padruftkārīh.

ترجمه

«یکی (دیگر از معجزات این بود): با این‌که گشتاسب در پی رسیدنِ گفتارِ امشاسپندان بدو، به دین گروید، با این همه، به سببِ ترس از سزِ خدایان و خون‌ریزیِ ارجاسبِ خیونی، از این رو، از پذیرفتنِ دین دل‌سرد شد.»^{۱۴}

مترجمان محترم، واژه **𐭮𐭲𐭮𐭲** را «سزِ خدایان» ترجمه کرده‌اند، به معنی «فرمان‌روایان بزرگ»^{۱۵}. از این رو، به یقین می‌توان گفت که واژه **𐭮𐭲𐭮𐭲** را، مترجمان محترم، به **𐭮𐭲𐭮𐭲𐭮𐭲𐭮𐭲** ^{+sl-hwt^oy^on} ^{+sar-xwadāyān} تصحیح کرده‌اند. موله، پیش‌تر، همین واژه **𐭮𐭲𐭮𐭲** را با تصحیح ^{+dērxvatāyān} خوانده و «فرمان‌روایان مستقل»، «شاهان خودمختار» ترجمه کرده بود.^{۱۶}

واژه موردنظر (**𐭮𐭲𐭮𐭲**) را به همراه واژه پس از آن (۱۱۵) می‌توان چنین تصحیح کرد:

𐭮𐭲𐭮𐭲 ^{+garān} ^{+āšōb} ^{+ud} ^{+gl^on} ^{+šw/p⁺W}

و چنین خواند:

^{+garān} ^{+āšōb} ^{+ud}

و جمله را چنین ترجمه کرد:

«... با این همه <گشتاسب> به سببِ ترس از گرانِ آشوب (= آشوب فراوان، فتنه بسیار، هرج و مرج) و خون‌ریزیِ ارجاسبِ خیونی، از این رو از پذیرفتنِ دین دل‌سرد شد.»

□

۱۴) آموزگار، ژاله و تفضلی، احمد؛ اسطوره زندگی زردشت، ص ۱۰۴.

۱۵) همان، ص ۱۰۴، بانوشت ش ۱.